9. UNCTAD (2020). Conceptual framework for the statistical measurement of illicit financial flows. https://unctad.org/system/files/official-document/IFF_Conceptual_Framework_EN.pdf

10. Crisis Prevention and Recovery Report 2008: Post-Conflict Economic Recovery – Enabling Local Ingenuity. URL: http://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/undp-cpr-post-conflict-economic-recovery-enable-local-ingenuity-report-2008.pdf.

11. Фінансові результати до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності за 2022 рік. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/fin/fin_rez/fr_ed/fr_ed_22.xlsx

Керімов Павло Олексійович,
кандидат економічних наук,
науковий співробітник відділу публічних фінансів;
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ: МИНУЛЕ І МАЙБУТНЄ

Розгляд минулого досвіду державної політики стимулювання промисловості на прикладі автомобілебудування вказує на відсутність систематичного підходу у її плануванні, виконанні і контролі. Так, впродовж 1997-2008 рр. програми стимулювання розвитку автомобілебудування затверджувались індивідуальними для кожного окремого підприємства постановами КМУ, які містили цільові показники (наприклад, цільовий обсяг випуску і рівень локалізації), а також пільги (як правило пільгове оподаткування – відсутність митного оподаткування і сплати ПДВ з товарів, потрібних для автомобілебудування (згідно зі списком Кабміну); звільнення від податку на землю та нульова ставка ПДВ для виробленої продукції; звільнення від збору до інноваційного фонду тощо) [1, с. 16–17]. Окремою проблемою була послідовність фінансування, тобто у випадках, коли програма передбачала бюджетні видатки, отримати державну допомогу можна було в кращому випадку перші кілька років, поки не змінялась влада, після чого програми починали фінансуватись за залишковим принципом (тобто не фінансуватись, адже гроші йшли на новооголошені програми, на яких нова влада сподівалась заробити політичний капітал). *Подібний підхід характеризується двома фундаментальними вадами:* по-перше, це «ручний» характер механізму надання пільг, який є непрозорим у виборі реципієнтів, який де-факто зводився до лобіювання інтересів окремих власників; по-друге, даний підхід є непослідовним у забезпеченні дієвої державної підтримки і негнучким у питаннях зміни реципієнта допомоги у випадку його нездатності забезпечити виконання

проміжних цілей програми. В результаті, автомобільні компанії, такі як АвтоЗАЗ Деу та Богдан Моторз, отримували податкові пільги на прибуток строком на 10 і більше років, протягом яких ці підприємства фактично не мали прибутку. Схожа ситуація спостерігалася і в аерокосмічній галузі, тоді як більш-менш стабільну державну підтримку отримували тільки підприємства видобувної промисловості. Подібна траєкторія розвитку успадкованих від СРСР підприємств є типовою. В. Г апава називає такі підприємства "некроекономікою", і описує їх як підприємства, які звикли працювати в умовах адміністративно-командної економіки і продовжили функціонувати за тими ж принципами після її розпаду [2, с. 37–39]. Вони часто обтяжені взаємними боргами, і їхня продукція не має попиту на ринку. Однак це не стимулює їх до реформування виробництва; натомість вони часто лобіюють списання боргів або податкові канікули. Папава також зазначає, що ця проблема є особливо гострою в більших країнах, де держава мала ресурси для підтримки таких підприємств, багато з яких вважаються "стратегічно важливими".

Саме це і сталось в українській промисловості у 2006–2020 рр. Як показують розрахунки по репрезентативній вибірці по здебільшого великим підприємствам української промисловості за 2006–2020 рр., середня по промисловості частка підприємств-зомбі сягнула 31,8%, що в рази перевищує пікові значення, зафіксовані у Японії на початку нульових (близько 13%) [3, с. 9], та частку зомбі-підприємств по країнах ОЄСР станом на 2016 рік (12%) [4, с. 70]. Формування підприємств-зомбі в Україні відповідає теорії послідовних втрат, описаній Ангом (2015) [5, с. 2], яка полягає у довгостроковому скороченні прибутковості по мірі накопичення проблем на підприємстві (невдалі стратегії розвитку, низький рівень реінвестицій, скорочення обсягів виробництва внаслідок скорочення збуту тощо). Додатковими умовами в Україні, за аналогією до інших пост-совєцьких республік, слугували розриви виробничих ланцюгів та відсутність ринків збуту, описані раніше.

Окрім стандартних підприємств-зомбі, в українській промисловості також можна відмітити інші різновиди підприємств зі спотвореною (захисною) стратегією фінансування – підприємства із шахрайською стратегією фінансування (які на відміну від підприємств-зомбі використовували комерційний кредит) і підприємства із квазіризиковою стратегією фінансування, які використовували офшорні юрисдикції задля оптимізації оподаткування. Їх частки у промисловості також зафіксовані на досить високому рівні – 30–40% в середньому по всіх вибірках впродовж 2006-2020 рр., але в силу відсутності бази для порівняння (ця класифікація є авторською розробкою) визначати їх значимість за аналогією не видається можливим. На практиці значна кількість підприємств зі спотвореними стратегіями фінансування спричиняє підвищення вхідних бар’єрів у відповідні галузі, заморозку наявних ресурсів у неефективних виробничих циклах і, потенційно, – вилучення майбутньої державної допомоги на користь цих існуючих неефективних підприємств в силу їх більшого репутаційного ресурсу (тобто відомості та налагоджених зв’язків).

Таким чином, державна допомога часто лише оголошувалася, але на практиці не фінансувалася, а ті інструменти, які не потребують бюджетних видатків (зокрема податкові і митні пільги), не давали бажаного ефекту, що призвело до ефективно втрати значної частини успадкованої від СРСР промисловості. Висновком з цього історичного екскурсу є те, що ефективна державна підтримка потребує стратегічного підходу у плануванні, послідовного і прозорого виконання, і орієнтованості на підтримку життєспроможних або створення нових підприємств.

Розгляд сучасних програм державної допомоги в тому числі промисловим підприємствам не дає впевненості, що історичні уроки було засвоєно. З одного боку, Україна відійшла від практики надання цільової державної допомоги окремим підприємствам (в рамках заборони дискримінаційної державної допомоги), натомість використовуючи ту чи іншу форму конкурсного відбору для реципієнтів допомоги (гранти на створення або розвиток переробних підприємств) чи пільгових кредитів (програма 5-7-9). З іншого боку, процес виконання цих програм залишається досить непрозорим (наприклад, на сайті мінекономіки є інформація про надання, відкликання або відмові в наданні грантів, однак отримувачі цих грантів чи результат їх освоєння не розкривається; у відкритих джерелах майже відсутня не рекламна інформація стосовно програми 5-7-9), в той час як мета повернення 86% державної допомоги, наданої впродовж 2024 року, у вигляді податків [6, с.10] до кінця року виглядає на цьому фоні не реалістичним.

Список використаних джерел

1. Керімов П. Державна політика розвитку автомобілебудування: зарубіжний досвід та українські реалії. *Економіст*. 2017. №4. с.13-18. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/econ_2017_4_6.pdf

2. Papava V.G. The Problem of Zombification of the Postcommunist Necroeconomy, Problems of Economic Transition. 2010. 53:4. 35-51. URL: http://dx.doi.org/10.2753/PET1061-1991530403

3. Nakamura Jun-ichi. A 50-year history of "zombie firms" in Japan: How banks and shareholders have been involved in corporate bailouts? Japan and the World Economy. 2023. URL: DOI:10.1016/j.japwor.2023.101188.

4. Banerjee R. N., Hoffman B. The rise of zombie firms: causes and consequences. BIS Quarterly review. 2018. 67-78. URL: https://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qt1809g.htm

5. Ang T. C. Are firms with negative book equity in financial distress? Review of pacific basin financial markets and policies. 2015. vol. 18. no. 3, pp. 1-41. URL: doi: 10.1142/S0219091515500162.

6. Каталог можливостей від держави. Міністерство економіки України. URL: https://me.gov.ua/Documents/Download?id=cd38b75e-b8d0-4e48-9ad5-451c3181902f

Кміть Віра Мирославівна,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту;
Львівський національний університет імені Івана Франка

НЕПОДАТКОВІ ПЛАТЕЖІ ЯК ФІНАНСОВИЙ ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Неподаткові платежі є елементом економічної системи країни, допомагають підтримувати рівновагу в державному бюджеті та забезпечувати фінансування різних сфер економіки.

Тема дослідження є особливо актуальною в умовах воєнного стану, оскільки неподаткові надходження є важливим джерелом фінансування державних програм і проектів, таких як соціальний захист, охорона здоров'я, освіта, інфраструктура та інші.

Неподаткові платежі, що надходять до бюджету класифікуються як «фінансово-економічні відносини між сектором державного управління та іншими інституційними одиницями у процесі реалізації неподаткових методів формування доходів бюджету, які виникають за наслідками реалізації або передачі прав власності на державне майно, адміністративного регулювання шляхом сплати дозвільних платежів та здійснення процедур ліцензування, компенсації заподіяної шкоди державі, штрафних санкцій тощо, а також регулювання вартості споживання суспільних благ і послуг через механізм визначення обсягів плати бюджетним установам. Цей вид доходів наділяється функцією балансування за відсутності достатньої кількості об'єктів оподаткування» [1, с. 268].

Важливим є розуміти економічну сутність у відмінності між неподатковими і податковими надходженнями, які слугують базою для обчислення величини податкового навантаження. В умовах воєнного стану значна частина бюджетних надходжень утворюється саме завдяки неподатковим надходженням. Їхня головна відмінність полягає у тому, що при застосуванні механізму їх накопичення, як правило, більшість існуючих податкових правил та принципів не застосовується. Сюди можна віднести такі ключові принципи оподаткування як стабільність, рівномірність, обов'язковість, єдиний підхід та всеохоплюючий характер. Неподаткові платежі в нинішніх реаліях у більшості випадків характеризуються цільовим призначенням, а також необов'язковістю та не систематичністю.